

НАКОНЕЧНА Л. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЛОВОТВОРЕННЯ ЯК ЗАСІБ НОМІНАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У НІМЕЦЬКОМУ ПРАВІ

У статті розглядаються умови формування частини юридичних термінів на основі мовних одиниць більш високого і складного порядку, ніж лексема-слово. Виявляються чинники формування внутрісистемних міжгалузевих одиниць. Досліджуються найпродуктивніші способи творення термінів, серед яких особлива увага приділяється префіксальному способу, способу експліцитного деривативу, та композиції або словоскладанню.

Ключові слова: *термінотворення, юридична термінологія, термінологічна функція, спосіб термінотворення, композиція*

Термінологічна номінація на відміну від загальномовної – цілеспрямований процес. Терміни виникають у професійному середовищі й уживаються у строго термінологічній функції. Мова законодавства використовується у процесі правового регулювання громадських стосунків і відображає усі зміни, що відбуваються в правовій системі. Проблема становлення і формування правової термінології тісним чином пов'язана з такими питаннями, як мова і джерела законодавства. Прадавнім джерелом юридичної мови було звичаєве право, основною рисою якого було те, що воно народжувалося не в результаті законодавчої діяльності, а в народному середовищі. Це звичаєве право, що існувало у вигляді висловів, що формулюють звичаї, обряди, прислів'я і приказки, було найважливішим з джерел мови правових актів.

При уявній стрункості системи юридичної термінології і відповідності (аналогічності в цілому) її формування моделям становлення терміносистем інших галузей науки і техніки, строгій історичній детермінованій певними громадськими зрушеннями відбувається становлення, формування частини юридичних термінів на базі мовних одиниць більш високого і складного порядку, ніж лексема-слово.

Наконечна Л. В.

Усі типи міжгалузевих термінів представлені переважно універбами, причому, якщо для німецької юридичної термінології характерне вживання одиниць, утворених на основі словоскладання, то внутрісистемні міжгалузеві терміни представлені в основному афіксацією і конверсними іменниками.

У формуванні внутрісистемних міжгалузевих одиниць велику роль відіграють як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні чинники. Система мови дозволяє використати в якості термінів термінологічно переосмислені слова, а також способи і засоби словотворення. При цьому терміносистема використовує засоби загальнолітературної мови вибірково, що обумовлено зовнішніми чинниками (системою понять галузі знання). У термінотворенні виявляються і тенденції до використання мовних засобів, характерні для різних терміносистем (наприклад, використання приводів для утворення термінів-комполітів).

Усі юридичні терміни умовно можна розділити на первинні і запозичені. Первинні терміни утворилися засобами мови-оригіналу і сягають своїм корінням норм звичаєвого права. Запозичені терміни прийшли у німецьку мову з інших юридичних терміносистем, у першу чергу, із римського права.

Найпродуктивнішими способами творення термінів є:

- переосмислення (термінологізація) загальноновживаних слів для позначення певного наукового поняття;
- перенесення готового терміна з однієї галузі в іншу (ретермінологізація);
- запозичення та калькування;
- використання існуючих у мові словотворчих моделей або іншомовних компонентів для творення нових назв;
- використання словосполучень для найменування нових понять (у різних терміносистемах вони становлять 70% від загальної кількості термінів).

При аналізі німецької юридичної термінології менш частотні випадки виникнення термінів з метафоричним перенесенням значення: *hinkende Ehe*; *wilde Ehe*; *wilde Ehepaare*; *wilde Partnerschaft*; *wilde Lebensgemeinschaft*; *die Kettenehe*; *Ehe zur linken Hand*; *die Scheinehe*. Метафоричний спосіб номінації використовується в мові права у тих випадках, коли очевидна невідповідність правовим нормам. Метафори в праві є швидше виключенням, проте їх присутність, хоча і нечисленна, зближує мову права і спільну мову.

Розглянемо детальніше найпродуктивніші способи словотворення юридичних термінів.

Найбільш продуктивним способом словотворення у німецькій термінологічній системі сімейного права є префіксальний спосіб:

а) іменні префікси: **un-, ur-**: *die Unverletzlichkeit* – недоторканність, *die Untersuchung* – розслідування, *das Urheberrecht* – авторське право;

б) дієслівні префікси: **miss-, zer-, er-, ver-, be-, ent-** : *die Missbilligung* – догана, *der Misssbrauch* – зловживання, *der Verdacht* – підозра, *die Berufung* – апеляція, *der Beschluss* – рішення, *die Beschwerde* – скарга.

У області сімейного права найбільше поширення отримали терміни з компонентом *-ehe /Ehe -*: *der Ehemann* (чоловік), *die Ehefrau* (дружина), *der Ehepartner* (чоловік), *der Ehebruch* (порушення подружньої вірності), *die Eheschließung* (укладення шлюбу), *die Ehenichtigkeit* (недійсність шлюбу), *die Zivilehe* (офіційно зареєстрований шлюб), *die Ehescheidung* (розлучення), *die Ehemündigkeit* (обмежена шлюбна правоздатність), *die Ehefähigkeit* (повна шлюбна правоздатність), *eheliche Lebensgemeinschaft* (шлюб), *die Ehelichkeit* (шлюбне походження (дитини)), *der Ehevertrag* (шлюбний договір) та ін.

З напівпрефіксів, що є частотними в іменниковому та прикметниковому юридичному термінотворенні, можна виокремити такі:

Наконечна Л. В.

а) *selbst, außen, gegen, haupt*: *das Hauptverfahren* - судовий процес;

б) *gesamt, neben, ininner-, voll* -: *der Vollzug* - виконання та інші.

Терміни, побудовані за суфіксальним типом, визначають такі суфікси:

а) - *ung, -er, -e*: *Abstimmung, Arbeitgeber, Anfrage, Abgeordnete*.

б) *-ig*: *bedürftig*;

в) *-lich*: *beweglich*.

Найбільш продуктивним є термінотворення шляхом експліцитного деривату, а саме за допомогою суфіксів *-ung* і *-keit*: *Ehenichtigkeit; Ehefähigkeit; Ehemündigkeit; Gesamtgutverbindlichkeit; Unehelichkeit; Eheauflösung; Eheaufhebung; Eheschließung; Gütertrennung; Scheidung; Vaterschaftsvermutung*.

Для утворення юридичних термінів використовуються також напівсуфікси, найбільш продуктивними серед них є такі:

а) напівсуфікси іменників: *macht* (*die Eigenmacht*), *recht* (*das Begnadigungsrecht* – право помилування, *das Beschwerderecht*), *stück* (*das Grundstück*);

б) напівсуфікси прикметників: *fähig* (*kautionsfähig* – той, хто має право виступати поручителем; той, хто може внести заставу).

Найпоширенішим є тип поетапної деривації: перший етап – префіксація, другий етап – суфіксація, що зумовлено необхідністю номінації вже іншого спеціального поняття та виникненням нової термінологічної одиниці.

Терміни німецької мови права (*Rechtssprache*) – це, як показують дослідження, у 82% – складні слова (у переважній більшості двоосновні): *die Geschäftsfähiger, die Rechtsfähigkeit, die Mitgliederversammlung, die Satzungsänderung, die Beschlussfassung, die Notbestellung*.

Композиція або словоскладання є надзвичайно продуктивним способом термінотворення у німецькій мові

Наконецна Л. В.

загалом, і в правничій мові ФРН зокрема. Це зумовлюється самою природою композитів, а саме – їхньою здатністю концентрувати в одній компактній словесній формі великий інформаційний зміст, заощаджуючи на розширених уточненнях, характерних для термінів, які позначають аналогічні поняття у слов'янських мовах. Порівняймо, наприклад, німецький композит *Personalentwicklung* та його еквівалент українською мовою “заходи з підвищення кваліфікації кадрів”. Переклад подібних термінологічних одиниць вимагає, передусім, доброго знання спеціальної сфери (галузі права чи управління), адже їхня вмотивованість/невмотивованість частіше залежить саме від екстралінгвістичних передумов та причин.

Виділяють дві найбільш продуктивні схеми появи композитів у термінологічній системі німецької мови:

а) **Nomen + Nomen**: *Ehenichtigkeit, Eheauflösung, Zugewinnausgleich*;

б) **Adjektiv + Nomen**: *Zivilehe, Gesamtgut*;

в) **Nomen + Fugenelement + Nomen**: *Anfangsvermögen, Lebensgemeinschaft, Errungenschaftsgemeinschaft*.

Для термінів-композитів структурної моделі “іменник + іменник” особливо важливим є питання традиційної (усталеної) поєднуваності (внутрішньої валентності) іменникових термінокомпонентів. Наприклад, розглянемо іменниковий компонент *Realitäten-*, який є компонентом-визначником таких складних термінів, як *Realitätenbesitzer m* “власник земельних ділянок”; *Realitätenhändler m* “агент з купівлі/продажу земельних ділянок”; *Realitätenvermittler m* “посередник з купівлі/продажу земельних ділянок тощо”. Традиційна форма множини цього іменникового визначника дозволяє розрізняти значення терміноформ *Realität* (однина) “факт”, “дійсність” та *Realitäten* (множина, збірне поняття) “нерухоме майно, земельні ділянки”, що нерідко породжує небезпеку неправильного перекладу.

Наконецна Л. В.

Характерною особливістю композитів структурної моделі "прикметник + іменник" є те, що прикметниковий компонент (лексикографічно зафіксована одиниця загальнономовного лексикону) у сполученні із іменником набуває нового, часто невластивого досі значення. Наприклад, німецький прикметник *real*, виступаючи компонентом прикметникових словосполучень, є абсолютним еквівалентом до українського формально-паралельного відповідника *реальний*, а як визначальний компонент композита виступає як полісемічний компонент-визначник, а саме: може, окрім інтернаціональної семи "**пов'язаний з реальною дією, діяльністю**" (напр., *Realakt* *m* – реальна (фізична) дія, вчинок; *Realinjurie* *f* – образа, пов'язана з реальною дією) надавати складному термінові ще й такі значення як: 1) "**земельний**" (напр., *Realbesitz* *m* – земельна власність, нерухоме майно; *Realbuch* *n* – земельна книга, земельний кадастр); 2) "**той, що стосується нерухомості чи іншого майна**" (напр., *Realarrest* *m* – речовий арест; *Realrecht* *n* – речове право).

Слід зазначити, що останні два значення прикметника-латинізма *real*, маючи статус архаїзмів у загальнономовних тлумачних словниках німецької мови, не набули такого статусу у спеціальній (правничій) мові (ФРН). Подібні приклади дають підставу стверджувати, що процес архаїзації чи зміни функціонально-стилістичного навантаження одиниці загальнономовного лексикону і її дублету у певній термінології можуть не збігатися, понад те, як правило, не збігаються, оскільки такі "економічні", з точки зору формального вираження терміноформи, як, наприклад, *Realbuch*, мають більшу (порівняно з нетермінами) стійкість до часових та інших змін.

Незважаючи на вимогу лаконічності терміна, у юридичній термінології широко вживані терміни-композити з трьома та більше компонентами. Це зумовлено необхідністю вираження в межах однієї лексичної одиниці відразу декількох суттєвих ознак певного спеціального поняття

Наконецна Л. В.

(*Arbeitnehmerfreibetrag* – неоподаткований мінімум заробітної плати).

Дія закону економії в мові права можна простежити на прикладах абревіацій. Найчастіше до абревіації схильні номінації нормативних актів і правових інстанцій: *BGB* – *Bürgerliches Gesetzbuch* (Цивільний кодекс Німеччини); *ArbG* – *Arbeitsgericht* (Суд з трудових спорів); *EheG* – *Ehegesetz* (Закон про шлюб) та ін. Існують юридичні професійні скорочення, вживані у спеціальній літературі. Так, наприклад, у коментарі до Цивільного кодексу Німеччини наведено список усіх уживаних скорочень: *A* – *Auftrag*; *Abkomml* – *Abkommling*; *Eheschl* – *Eheschlie.ung*; *Eheg* – *Ehegatte*; *Ehem* – *Ehemann*; *Ehef* – *Ehefrau*; *Guterst* – *Guterstand*; *Gutergem* – *Gutergemeinschaft* і т. ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. В. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / В. В. Акуленко, И. К. Белодед, А. Граур и др. – Харьков : Высш. шк., 1980. – 208 с.
2. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация / М. Н. Володина. – М. : Наука, 1998. – 390 с.
3. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
4. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М. : АН СССР, 1961. – 158 с.
5. Морщакова Т. В. Семантические характеристики терминов уголовного законодательства (на материале русского, немецкого и английского языков) : автореф. ... канд. филолог. наук. – М., 1992. – 25 с.
6. Насонова Л. Р. Теоретические проблемы исследования терминов на примерах юридической лексики немецкого языка / Л. Р. Насонова // "Российское право в Интернете". – 2008. – № 4. – Режим доступа: <http://www.rpi.msal.ru/prints/200804nasonova.html>
7. Циткина Ф. А. Терминология и перевод. (К основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львов : «Вища школа», 1988. – 160 с.
8. Bugarsky Ranko. Contrastive Analysis of Terminology and the Terminology of contrastive Analysis / Bugarsky Ranko // Languages in Contact und Contrast. Essays in Contact Linguistics / Edited by Vladimir Ivir and Damir Kalogjera. – Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1991. – S. 73-82.
9. Sager J.C. Dungworth, D. Mc Donald, P.F. English Special Languages. – Wiesbaden, 1980. – 178 p.

Наконецна Л. В.